

ג'ר' כ"ג

205A

(1)

(א) אלה הדברים. דע כי מנפת פסוקים הראשונים הם הקדמה של כל הספר, ויש בהם שלשה פעמים לשון דבור של משה, אשר דבר משה, דבר משה אל בני ישראל, ואלה הם: ב' יצ מצר זה ג' חלקים. חלק סוף ומחלת הספר עד ויקרא שקודם עשרת הדברות (צואתסן ה') והוא מדבר בעניני מוסר. חלק סוף מן ויקרא עד הדברות והקללות שבני חבל והוא מדבר מהמנות, לכן אמר עם תחלה (מ"ה) אלה העדות והסמכים וגו' שהוא ענין אחד עם מ"ט אחריו ויקרא משה. חלק סוף מן הדברות והקללות (כי חבל כ"ו) עד סוף הספר, ואמר עם קודם הדברות (כ"ז ה') זאת היתה חלתי וידבר משה, וידבר ח"ש צמדש, ויקרא הוא מלא הלכות וכנגדו דברים נמי מלא הלכות כלומר אותו חלק שנים דברים שהוא כנגד ס' ויקרא ששם המדובר מן המנות הוא מלא הלכות (הג"ח), והיא הערה נפלאה, ועבד מלא, ולחסם נלקחו המפרשים לחבר ס' הפסוקים האלה לענין אחד, ומשם יעקרו אותם ממקומם ויוסיצו בסוף ס' הקודם. והאמת יורה לנו שאינם רק הקדמה לשלש חלקי ספר זה: בעבר הירדן, פשוטו של ויקרא הוא להודיע בלשון מוסר שהיה הדבור, כמ"ש צמדש כשהקצ"ה מפרסם דבר מפרש בלשון מוסר בלשון זמן ועם זי, וכן אמרו צמדי העזרה וכי' שכולן מקומות סן. צמדש הידן, הוא הכלל ומכאן ואילך הוא

הנהגה ויקרא

(2) כ"ג כ"ג

דבר משה אל בני ככל אשר צוה ה' אתו אלהם. ולעיל נאמ': אשר דבר משה" (פ' א') ולמה הוסיף כאן: "ככל אשר צוה ה' אתו אלהם"? ונראה לתרץ ע"פ מה ששמעתי מפי גיסי הגאון האמיתי מרן ר' אהרן וואלקין, הי"ד, זצוק"ל, הגאב"ד דפינסק, על הא דאמרו: "האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא לא משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא" (כתובות ק"ה). וקשה די היה לומר: "משום דלא מוכח להו" ולמה הוסיפו "במילי דשמיא"? ותירץ גיסי זצ"ל, שיש ב' מיני מוכיחים: א. מוכיח, המדבר ב"לשון בני אדם", ר"ל שאינו מפרט את החטא בכל תקפו לפני השומעים. אלא מדבר במשל ומליצה, ובדמיון כדי שלא להרגיז את העם ולא יצמחו בו (ב) מוכיח, שהשכינה מדברת מתוך גרונו, והוא מדבר בדורות: "הוי בני חטא עם כבוד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את ה'..." כמובן שהנביא המדבר ב"מילי דשמיא", מסכן את חייו (וכן היה סופו של ישעיה, שמנשה המלך דן אותו והרגו — יבמות מ"ט) והכל שונאים אותו. ואם ראית צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא הוא לא משום דמעלי, אך גם לא משום שאינו מוכיח כלל את עדתו, אלא שהוא שומר פיו ולשונו, ומדבר "בלשון בני אדם", ומרכך את דברי התוכחה. וע"י זה הוא שומר מצרה את נפשו, ובפרט בדורות שאינם

מקבלין תוכחה, ושימד"ג. וע"פ זה אמרתי להסביר את השינוי מפסוק א' ופ' ג', בהקדם דברי המדרש, שמשם נבנה כבר בגחלתם של ישראל ונענש על שאמר "שמעו נא המרים", ולכן התחיל להוכיח את בני לפני מתו ברמזים: "במדבר בערבה... ודי זהב", ואז אמר לו ה', שעתה לפני פטירתך, כדי להזהיר את בני, שישמרו את התורה בארץ שהם נכנסים אליה. — עליך לדבר דברים ברורים עמהם ולא רק במשל וחידות. ואז התחיל משה לדבר "ככל אשר צוה ה' אתו אלהם" ב"מילי דשמיא": "ותמרו את פי ה' אלהיכם", "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם..." וע"י בד"ר משל יפה בגחלת ואבן טובה, שהנכוה בגחלת לא רצה לגעת באבן טובה, שמא היא גחלת, כך לא רצה משה רבינו להוכיח את ישראל, מכיון שנענש במי מריבה, עד שצוה ה' אותו להזהיר את ישראל בתוכחות מגולות. והיינו שנא' כאן: "דבר משה... ככל אשר צוה ה' אתו אלהם", הוכיח אותם ב"מילי דשמיא"

(3) ג' כ"ג

מנפתים ידן ויקרא

"והנכם היום ככוכבי השמים לרב" (א, י')

"איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" (א, י"ב)

"ופי ככוכבי השמים היו בלאתו היום? וכלל לא היו אלא פיקים ריבוהו מהו? והנכס היום? הנכס מקוליס כיום, קיימים לעולם כחמה וכלכנה וככוכבים" (כ"ז)

רש"י מבאר את ברכת משה שלא כפשוטה, ו'שפת חכמים' הסביר את דיוקו של רש"י מהמילה: "היום", דהיינו כיום. עם זאת, ידוע שאין מקרא יוצא מידו פשוטו, והתורה אומרת במפורש שההשוואה לכוכבי השמים היא לגבי מניינם של ישראל, ולא לענין נצחיותם.

(1)

ן אלא שכאן יש לדקדק בלשון הפסוק: "ככוכבי השמים לרוב". משמע מהמילה "לרוב" שבאה למעט, כלומר: משה רבינו מדמה את ישראל לכוכבי השמים אך ורק לעניין ה"רוב", דהיינו: כמותם, ולא לעניינים אחרים. ועלינו לשאול: אלו תכונות של כוכבי השמים בא דקדוק זה לשלול?

4
see

כשנתבונן נראה שעם ישראל נמשל מצד אחד לכוכבים ומצד שני נמשל לעפר, ולשניהם יש מעלה וחסרון.

לגבי ההשוואה לעפר, הנה בסוף תפילת העמידה אנו אומרים: "ונפשי כעפר לכל תהיה". לפי הפשט, הבקשה מתייחסת למידת הענווה, שיהיה האדם בצניעותו מקבל גם מצב בו הוא נרמס כעפר. אך התוספות (ברכות י"ז ע"א ד"ה ונפשי כעפר) פירשו זאת להיפך, לטובה: "מה עפר אינו מקבל כל"ה לעולם, כן יהי רצון || שזרעי לא יכלה לעולם, כמו שהוא אומר: 'והיה זרעך כעפר הארץ'". הרי שלמרות שהעפר נרמס, וזהו חסרונו, הרי שמעלתו היא שאין הוא כלה. כאשר שופכים על גיגירי העפר מעט מים הם מתחברים ומתאחדים לגוש אחד. זו ברכה לעם ישראל, שעל ידי התורה המשולה למים - אין מים אלא תורה - יידבקו בני ישראל זה בזה בדיבוק חברים באהבה.

כמו כן נמשלו עם ישראל גם לכוכבים. מעלתם של הכוכבים היא שהם קיימים לעולם, ואינם נרמסים; אבל שלא כמו העפר המאוחד והמחובר, הכוכבים הינם בודדים, וכל כוכב הוא עולם בפני עצמו. זהו חסרונם.

נמצא, שהמשלת ישראל לעפר ולכוכבים היא דווקא לעניין המעלה והיתרון שנמצא בכל אחד מהם, ולא לחסרון שיש בהם. זו כוונת משה רבינו ע"ה: אמנם היום "לא היו אלא שישים ריבוא"; אבל לעתיד לבוא יהיו בני ישראל רבים ביותר, ללא מספר.

לכן הדגיש משה בדבריו: "ככוכבי השמים לרוב", כלומר: עם ישראל נמשל לכוכבים רק לעניין החיובי שבהם, והוא עניין הרוב, ולא לחסרונם, שהם בודדים ונפרדים זה מזה.

כרב מצינו שהסבירו המפרשים את ברכת יעקב אבינו ע"ה (בראשית מ"ח ט"ז): "וידגו לרוב בקרב הארץ" - כלומר משווה את ישראל לדגים. אמנם מעלת הדגים גדולה ביותר, אשר אין להם עין הרע, והם פרים ורבים מאוד; אך גם להם יש חסרון, שהגדול בולע את הקטן ממנו. לכן אומר יעקב אבינו: "וידגו לרוב", כלומר שהדמיון לדגים יהיה דווקא לעניין "לרוב" - ריבוי ללא עין הרע, ולא לעניין השלילי שבדגים.

משה מקדים ומספר לישראל את מצבם, שהם ככוכבי השמים לרוב. לאחר מכן הוא מוכיחם ואומר להם: "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם". בזה הוא רוצה לרמוז להם, שאף כאשר זוכה האדם להתעלות ולהיות בבחינת כוכב, לא יזנח את האחרים בגאותו, אלא יאהב אותם, יקרב אותם ויסייע להם. אם כך ינהגו עם ישראל, אזי תחול עליהם ברכת ה', "ויברך אתכם כאשר דיבר לכם".

אך יש להתבונן בלשון שבו נוקט משה רבינו בתוכחתו. המדרש (איכה רבה, פתיחתא פ"א, א') אומר: "'איכה ישבה', שלושה נתנבאו בלשון 'איכה': משה, ישעיה וירמיה. משה אמר: 'איכה אשא לבדי', ישעיה אמר (ישעיה א' כ"א): 'איכה היתה לזונה', ירמיה אמר (ירמיה א' א'): 'איכה ישבה בדד'. אמר ר' לוי: משל למטרונה שהיו לה שלושה שושבינין, אחד ראה אותה בשלוותה, ואחד ראה אותה בפחזותה, ואחד ראה אותה בניוולה. כך משה ראה אותם בכבודם ושלוותם, ואמר: 'איכה אשא לבדי טרחכם'; ישעיה ראה אותם בפחזותם, ואמר: 'איכה היתה לזונה'; ירמיה ראה אותם בניוולם, ואמר: 'איכה ישבה'".

2

ביארן המפרשים, שלמילה "איכה" ישנן שלוש משמעויות. משה רואה את עם ישראל בכבודו ובשלוותו, כאשר יצאו מעבדות לחירות וקיבלו את התורה. או אז הוא אומר עליהם: "איכה אוכל לבדי". כאן משמעות המילה "איכה" היא - "כיצד". ישעיה רואה את עם ישראל במצב שבו הוא פורק מעליו את עדין, הודו והדרו. הוא אומר: "איכה היתה לזונה" - כאשר משמעות המילה "איכה" עתה היא לשון השתוממות ותמיהה. ואילו ירמיה רואה אותם בנוולותם, אחרי שקיבלו את עונשם בחורבן הבית ובפיזורם בין האומות. ירמיה אומר: "איכה ישבה בדד", במשמעות של צער ונהי.

5
pe

במדרש (שם) דרשו את המילה איכ"ה בנוטריקון: "שאלו את בן עזאי, אמרו לו: דרוש לנו דבר אחד ממגילת קינות. אמר להם: לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם, ובמילה שניתנה לעשרים דורות (מאדם עד נח עשרה דורות, מנח עד אברהם עשרה דורות), ובעשרת הדיברות, ובחמישה ספרי תורה - מגין איכ"ה".

11

משום כך, כאשר רואה משה רבינו את ישראל בשלוותם, דווקא אז בסמוך לברכתו הוא מזהיר אותם בלשון "איכה", לומר להם: הֲיִו ככוכבי השמים לרוב, הֲיִו ככוכבים וכעפר למעלתם, ואל תהיו כהסרונם, כדי שלא יגיע מצב שבו יאמרו "איכה" במשמעות של תמיהה או של צער ונהי, לכשיגיע החורבן.

6
סל' מה צ"ל
התורה

מתן שכר אפילו על פעולה קלה, וכל שכן על פעולה גדולה

בראשית כה, כה) "שהוא שונא הדם שעומד בגופו של אדם" (=ולכן הוא שופך דמיו של השני), לכן היה לו מאמץ נפשי כביר להתאפק ולא לנקום ביעקב. ולכן פירשו "יקרבו ימי אבל

1 למרבית הפלא, ה' צוה לישראל לא להתגרות בעשיו ולא לקחת מארצו, וכן לא לקחת מן נחלת בני לוט (רש"י על דברים ב, ה). בארו במדרש: (אפילו ה') רואה אותו מחריב את ביתו (=בית המקדש) ושותק לו, ואתם מבקשים להזדווג (=להתגרות) לו? עד עכשיו מתבקש לו שכר כיבוד אבותיו" (דב"ר א/יז). כלומר, כבר עברו מאז מעשה כיבוד אב של עשיו סך של 317 שנה (יעקב קבל ברכות יצחק בגיל 63, וירד למצרים בגיל 130, ומאז היו במצרים רד"ו שנה, והלכו 40 שנה במדבר. הרי סך הכל 317 שנה) ועדיין זכות זו עמדה לצאצאיו. "סוב את ההר" דרשו חז"ל שממלת "סוב" שה'סיבה היא מה שעשה ליהודיו' (=הה). וכן על אותה לשון עדינה שעשו התבטא בה בעת המפגש אח"כ עם יעקב (פרשת וישלח) "יש לי רב" אל תצטער לתת לי מתנות, אמר הקב"ה בלשון הזה אני מכבדו "פנו מלפניו, רב לכם,

אבי ואהרבה את יעקב אחי" (כו, מא) כלומר, התאוונן "הלואי יקרבו ימי אבל אבי, ואז אוכל להרוג את אחי מבלי לצער בכלל את אבי". אנג רואים כאן כוחות נפש אדירים, שהתאפק לעת עתה מרגשי נקמה כדי לא לגרום עגמת נפש לאביו. וגם כעבור עשרים שנה ונפגש עם יעקב, בא עם 400 איש למלחמה, וגם ניסה לנשוך את יעקב בצוארו (רש"י על לגד). אבל כל ברדעת מבין שאין כאן שום תוך ל"כיבוד אב" כזה. והרי הוא יודע שהריגת יעקב תהיה בניגוד גמור לרצונו של אביו!?! וככן, מה יתן או מה יוסיף אם אביו לא ידע מהנבלה? הרי סוף כל סוף זהו מגונה וניאוף רצון אביו! אלא הוא דן כדרכם של הגוים לדון לפי המיצוניות של הדברים, אם אביו ידע מהפשע או לא. אבל אין כאן "כיבוד אב" באמת. וכן מה שהמשיך מדרש דב"ר (שם) שעשו התבטא בעדינות באומרו "יש לי רב", כלומר אל תצטער. באמת אין כאן שום ביטוי מפתיע, אם לא שמדובר כאן על אישיות שפלה כמו עשיו שבדרך כלל דיבר בגסות ובתוקפנות. יעקב אמר לאביו "קום נא" בלשון תחנונים, אבל עשיו היה מדבר בלשון תקיפות וקנטוריא "קום אבי" (רש"י על כו, כב). לכן אמירה זו של "יש לי רב" נחשבת בעיני חז"ל לצדקות גדולה אצלו, כי הוא "קוֹזַק" שיש לו עדינות.

סוב את ההר" (מדרש דב"ר א/יז).
אמנם כאשר נעיין לא היה זה קל מאד לעשו לכבד את אביו וגם לא קל לו להתבטאות בעדינות ליעקב. הבעש"ט זצ"ל מלמד שכאשר "קוֹזַק" רוסי יבוא לדין לפני כסא משפט של הקב"ה, יעיינו אם בזמן ששרד את היהודי אם הוא הסתפק בכך שהטף את אחרית ממונו, או אם הוסיף רוע להרביץ לו מכות קשות ואנושות, מתוך ודוניותו ואכזריותו. והיה, אם ה"קוֹזַק" התאפק ולא פגע גופנית בטרפו אלא הסתפק בשדידת ממונו, גם על מדה-מצומצמת זו של חסד עוד יבוא על שכרו. כך עשו שהיה כולו אדמוני, ואמרו עליו ב"מדרש הגדול" (על

(3)

1 (מל) אבל האבות עבדו את ה' בתמידות כל ימי חייהם (=ג' פרסאות). והוא עשה דבר בלי מאמץ מייגע (=פסיעות) וזה נמשל להליכה ביבשה, כל שכן האבות שעבדו את ה' למרות הטורח והיגיעה והצער והיסורין (=הליכה בבצעי המים). כלומר, אם לדבר אחד קל כן אין הדבר נשכח, והקב"ה מקפיד לשלם שכר טוב לדורות, כל שכן כל מעשה טוב שכני ישראל יצברו לעצמם במרוצת הזמן! ואפילו על ריבוי פסיעות שהולכין להתפלל בבית הכנסת, ה' מונה את הפסיעות ומשלם עבור כל פסיעה שכר טוב (סוטה כב. עיין "משנה בהורה", סי' צ' ס"ק ל"ז וע"ע תדאר פ"י, וכן מסכת סופרים, פ"ח).

7
סו

1 כמו כן, רש"י (על דברים ב, ה) רשם ממדרש חז"ל במה זכה לוט שלא כבשו ישראל את ארצו? בגלל ששתק בעת שאברהם שינה ואמר למלך מצרים ששרי הזא אחותו, ולוט לא גילה את הסוד. בזכות שתיקתו זאת זכה לעושר (חוץ ממה שזכה להינצל מהפיכת העיר סדום, ראה רש"י על בראשית יט, כט). והרי אם לוט היה מגלה הסוד, הוא היה מסכן את אחותו ליפול בשבי, ואף הורג את דודו! ובכן, כיצד יעלה על הדעת לגלות סוד זה? אבל בשביל אדם שפל כמו לוט נחשבה

לוי גם שתיקתו זאת לזכות גדולה.

ומכאן באנו ליסוד גדול בעניני שכר ועונש. אל יהא קטן בעינינו שום ביטוי קל, לא נזלול בשום תנועת יד ורגל. מסופר שכאשר בני ישראל כבשו את העיר לוז, ראו איש יוצא מן העיר ובקשו ממנו שיואל נא ליעץ להם כיצד ייכנסו לעיר מבלי שיאבדו הרבה אבידות בנפש בעת כיבוש העיר (שפטים א/כד). וכאשר גלה להם, הצילו אותו ואת כל בני משפחתו. חז"ל שואלים: במה הראה להם? אחד אומר בפיו עקם להם (=מכטא שפתיו) ואחד אומר באצבע הראה להם. כנעני זה שהראה באצבעו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, ומזה קל וחומר, מי שילווח לאורח ברגליו על אחת כמה וכמה (סוטה מ:).

16 (1) "בשכר יוראך ושמת בלבוי" (של אהרן כשנפגש במשה, אע"פ שה' מסר דוקא למשה שהיה צעיר ממנו את ההנהגה של עם ישראל) זכה לחושן משפט (הנתון על הלב) — (שבת קלט.). (2) "אין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה" (גיר כג.) (3) וכאשר בא מלאך המוות למצרים להרוג את בכוריהם (שמות יא, ז), "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (כמנהגם, כאשר מלאך המות בא לעיר — ב"ק ס:). ולכן, בשר טרפה "לכלב תשליכון אותו" ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" (מכילתא, משפטים, כספא פ"ב) (4) "הכנענים זכו לישב בארצם מ"ח שנים בשביל שכר שכבדו את אברהם אבינו" (תורת כהנים, אחרי, יח).

למדתיך תורה דרך ארץ שכשיהא אדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח, שאילו היה ראובן יודע שהקב"ה מכותיב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם' (בראשית לו, כא) היה טוענו (=על כתפו) ומוליכו אצל אביו. ואילו היה יודע בועז שהקב"ה מכותיב עליו ויצבט לה קל"י (רות ב, יד), עגלים פטומים היה מאכילה" (ויק"ר לד/ט). "ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכותיב עליו 'הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמת בלבוי' (שמות ד, יד) בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו" (מדרש

כאשר ירמיה הנביא התאונן לפני הקב"ה למה "צדיק ורע לו רשע וטוב לו", הוא הקדים לומר שהוא יודע שהקב"ה תמיד צודק והכל בחשבון. "צדיק אתה ה' (אע"פ שבדרך ויכוח) כי אריב אליך, אך משפטים אדבר אתך. מדוע דרך רשעים צלחה, שלו (=לשון שלוח) כל בוגדי בגדי" (ירמיה יב, א) וענהו ה' "כי את רגלים רצת וילאוך, ואיך תתחרה את הסוסים" (יב, ה) אמרו חז"ל: משל לאדם אחד שאמר אני יכול לרוץ ג' פיסאות לפני הסוסים בין בצעי המים. נודמן לו רגלי אחד (=מאומן לריצה רגלית) רץ לפניו ג' מילין ביבשה ונלאה. אמר לו, ומה לפני רגלי (אחד) כך, לפני סוסים על אחת כמה וכמה. ומה ג' מילין כך, ג' פרסאות (=פי ארבע) עאכו"כ. ומה ביבשה כך, בין בצעי המים עאכו"כ. ואף אתה (ירמיה) ומה בשכר ד' פסיעות ששלמתי לאותו רשע (נבוכדנצר) שרץ אחרי כבודי (ע"ש המעשה) אתה תמיה. כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים, עאכו"כ" (סנהדרין צו.). ונוסיף על דבריהם לבאר נמשל של המשל שנקטו. והלא מעשייה זה היה לו חד-פעמי ג)

רות, א"ה על הכתוב "ויאמר לה בועז"). זאת אומרת, האדם לא שם לבו לכך שכל מעשיו רשומים בפרוטרוט בספר של מעלה (יוכל מעשיך בספר נכתבים" — אבות, ד). זה מפורש בקרא: "סוף דבר הכל נשמע" (קהלת יב, יג) ופירש תרגום: "סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצנעא, כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא, בגין כן ית מימרא דה' הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר... ארום ית כל עובדא... עתיד לפרסמא". כלומר, כל מלה נקלטת וכל פעולה נרשמת, ואפילו מה שהאדם עשה בחדרי חדרים עתיד להיות גלוי וידוע לכל בני העולם, וכן יהיה ידוע לפני אבות העולם אברהם, יצחק ויעקב, ואפילו לפני כל מכריז

4

"אִיכָה אִשָּׁא לְבִדֵי טְרַחֲכִים וּמִשְׁאָכִים וְדִיבְכִים".

היחס של אדם מישראל לזולתו צריך שיהיה זך וישר בשלשה כיוונים

— בינו למקום, בינו למורה ומנהיג ובינו לחברו. ומשה רבנו הוכיח את ישראל שפגמו בכל שלשה אלה. "טְרַחֲכִים", הוא הפגם בינם למקום, "וְלֹא-אֶתִי קְרֵאתָ יַעֲקֹב, כִּי-יָגַעַת בֵּי יִשְׂרָאֵל"², וכבר פירשו שמי שעובד את ד' באהבה וברצון אינו מרגיש עייפות וכבידות, "עֲבַדוּ אֶת-ד' בְּשִׂמְחָה"³, ואם יגעת בו, אתה מרגיש יגיעה ועייפות, הרי זה סימן והוכחה שלא אותי קראת, שאתה לא מתכוין באמת אלי. אם אתם אומרים שטורח הדבר לפניכם, סימן שאין עבודתכם שלימה, לא באהבה ובשמחה. "טְרַחֲכִים", "וּמִשְׁאָכִים", הוא הפגם בינם לבין מנהיג הדור: "בְּאִשֶּׁר יִשָּׂא הָאָמֶן אֶת-הַיֶּנֶק"⁴, וכבר פירשו שהאומן כשרוצה להרים את היונק הוא צריך מקודם להתכופף אל היונק, אבל אין הפזונה שישאר כפוף, אלא אחרי שהתכופף הוא מתיישר ומגביה את היונק אליו. מנהיג הדור אף הוא צריך, בשביל לרומם את העם, להתכופף בתחילה אל ההמון, אבל לא שישאר שם, אלא שיגביה אחר כך את העם אליו. אבל יש שה"יונק" מתמרד ואינו גותן לה"אמן" שירימו, ויש אשר העם אינו מקבל מרותו של המנהיג וכל דבריו נופלים על־צחיח סלע ואינם גותן את עצמו ל"התנשא" ולהתרום. ה"אמן" אינו יכול אז ל"ישא" את ה"יונק". ועל כך הוכיחם משה, "וְאָדְבָר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׂמַעְתֶּם"⁵. "וְהִבִּיטוּ אַחֲרַי מִשָּׁה"⁶, מלמד שחשדוהו⁷. לא יכול משום כך לקרומם ולנשאם אליו, למדרגתו הוא. "וּמִשְׁאָכִים", "וְדִיבְכִים", הוא הפגם בין איש לרעהו. ריבות וקטטות.

ועל שלשה אלה רגזה הארץ בשעת החורבן. לעומת "טְרַחֲכִים" — "חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׁנְאָה נַפְשִׁי הִיוּ עָלַי לְטָרַח. לְמַה-לִּי רִיב־וּבְחִיכֶם יֹאמַר ד' יִשְׁכַּעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחֶלֶב מְרִיאִים. לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת־שׂוֹא קִטְרַת תִּנְעָבָה הִיא לִי"⁸. ובירמיה: "עֲלוֹתֵיכֶם לֹא לְרִצּוֹן וּבְחִיכֶם לֹא-עָרְבוּ לִי". כשם שאצלכם יש "טְרַחֲכִים" ו"יָגַעַת בֵּי", לא מתוך רצון ואהבה, המנחה היא מנחת שוא וקטורת היא תועבה, כך "הִיוּ עָלַי לְטָרַח", "לֹא לְרִצּוֹן" ול"לא עריבות". ולעומת "מִשְׁאָכִים", היחס בין ה"ינק" לה"נושא", הרי הגיע הדבר לידי שיא בשעת החורבן: "אִם-יִהְיֶה בְּמִקְרָשׁ ד' כָּזֶן וְנִבִּיא"¹⁰.

פרשת המרגלים — פרק בתורת האמונה וההשתדלות

"ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וגו'. וייטב בעיני הדבר" וגו' (א, כ"ב-ג)

לפי דברי משה "וייטב בעיני הדבר", אומר הגר"ח ארנטרובי זצ"ל בספרו "קומץ המנחה", יש להניח שלא היה כל דופי בבקשת העם לשלוח לפנייהם אנשים אשר יבחנו את הדרכים המתאימות לכבוש את הארץ. ויש להבין: מצד אכן, הסכים משה לשלוח מרגלים, הלא הוא היה מלא אמונה שהארץ תינתן לבני ישראל כפי שהבטיח לו הקב"ה בסנה?

הענין יובן על ידי ביאור ענין הבטחון בה. חז"ל אומרים: "המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה" (יבמות קה:). בפשטות מדובר כאן על אופן עמידת האדם לפני בוראו בשעת התפילה, עמידה כזו תביא לכך שיתפלל בכוונה; אך יש כאן גם משמעות עמוקה יותר.

בכל תכנון מעשה ולפני כל החלטה חשובה צריך לבנו להיות מכוון למעלה — לעזרת ה' — שיצליח את דרכנו ויברך את מעשה ידינו. מאידך גיסא, גם כאשר לבנו מכוון כלפי מעלה בתפילה לסייעתא דשמיא, איננו פטורים מן החובה ליתן עינינו למטה, כי אין לסמוך על הנס. בתחילה יש לפעול ביעילות כאילו הצלחת הפעולה תלויה במעשינו, ואחר כך, אחרי שעשינו את כל אשר בידינו, יש לכוון את הלב כלפי מעלה ולשים בה' מבטחנו. לאור דברים אלה אפשר להבין את הסכמת משה לשליחת המרגלים. אמנם ישראל היו חייבים להכין תנאים מתאימים לכיבוש הארץ, שהרי אין סומכים על הנס. זה היה תפקידם של המרגלים. ייתכן שמשה שלח איש אחד מכל שבט כדי לבדוק איזו חלקת ארץ תתאים לכל שבט על פי אופיו וטבעו.

8

ע"י ד"ר
והמחבר

6

11

15

17

22

9
ע"י

5

אילו באו ישראל אל משה בתביעה לבדוק אם הארץ מתאימה להם מבחינת הקרקע, המים או מזג האוויר וכדומה, בודאי היה מתנגד לכך. בדיקה כזו נובעת מחסרון אמונה בהבטחת ה' להביאם אל ארץ נשבת. ההיתר היחיד להליכתם לתור את הארץ היה אך ורק כדי לצאת ידי חובת השתדלות.

עינו בפסוקים כי וכ"א מאשר את ההנחה כי בקשתם לחפור את הארץ היתה על יסוד האמונה השלימה והחזקה כי זאת הארץ "אשר ה' אלקינו נותן לנו", ושכל תפקיד המרגלים היה רק למצוא דרך לכובשה. על כך מלמדת הדגשת הפסוק: "שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל", משמע שדבר פשוט ומוכן מאליו הוא שיאני נותן לבני ישראל".

לאור זה מתעורר צורך לבאר את מאמר חז"ל על הפסוק: "וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן" (במדבר יג, כו). אומרים חז"ל: "מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה". וקשה הרי לפי מה שנתבאר כאן לא יצאו כלל מתוך כוונה להוציא את דיבת הארץ רעה? אך האמת היא שהיה קיים הבדל בין השקפת משה על מטרת שליחות המרגלים לבין המטרה שהצטיירה בעיניהם עצמם. הם לא רצו להסתפק בתפקיד הצנוע של בדיקת המצב הדרוש לכיבוש. הם אמרו שמשה החליט על כיבוש הארץ על דעת עצמו, ולפיכך רצו גם הם להביע דעה בשאלה אם צודק משה בהחלטתו לכבוש את הארץ, ואם לעודד את העם לעלות או לא. זאת היתה העצה הרעה עליה דברו חז"ל. חסר היה להם "לב למעלה". לכן, עם הדברים שהעידו על שבח הארץ, ראו גם קשיים ומכשולים. על סמך זה הביעו דעתם וקבעו: "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו". ולמעשה כבר בהליכתם הוכיחו חוסר אמונה, היא העצה הרעה, כאמור. חוסר אמונתם מוכח גם מן הפסוק: "וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדבריו" (תהלים קו).

בזה מתבאר פשר השינוי בין יציאתם, כאשר אז נקראו תרים – "ויתורו את ארץ כנען", לבין התואר "מרגלים" שבו נתכנו כשחזרו. משמעות "ויתורו" היא לחפש מקום

נוח למחנה כמו "לתור להם מנוחה" (במדבר י), ורק זאת היתה המטרה שלשמה נשלחו. אך הם חזרו כמרגלים הנשלחים לארץ האויב לברר אם בכלל אפשר לכבושה. רק יהושע וכלב נשארו נאמנים לתעודתם וקראו: "אך בה' אל תמרודו, ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו' וה' אתנו אל תיראום".

זאת אשיב אל לבי

"זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל"

(מגילת איכה ג' כ"א)

מגילת איכה נכתבה כידוע ע"י הנביא ירמיהו בזמן חורבן בית ראשון. בפרק ג' של מגילה זו מבכה הנביא את גורלו הוא שנפל בחלקו בהשגחה עליונה ללוות את העם בשעה קשה ונוראה זו וכך פותח הנביא פרק זה "אני הגבר ראה עני בשבט עברתו".

וכאשר מתבוננים אנו וקוראים פרק זה, נשיב אל לבנו תופעה האומרת דרשני. עד פסוק כ"א מקונן הנביא על החורבן והגלות עד שנראה שאפסה תקוה לגמרי ואין קרן אור אף הדקה ביותר שתפלח את ענן החשך. "גם כי אזעק ואשווע שתם תפילתי!"

אמנם בפסוק כ"א כאילו מתפזרים ענני החשך ואור השחר מפציע ועולה. בתקוה גדולה עולה הלב על גדותיו "זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל – טוב ה' לקווינו לנפש תדרשנו- חדשים לבקרים רבה אמונתך" וכדומה פסוקי אמונה ותקוה.

וצריך ביאור איך האור והחשך, היאוש והתקוה משמשים בערבוביה, וכיצד עובר הנביא מיאוש לתקוה.

ותנראה בזה, דהנה אמרו חז"ל באיכה רבתי "זאת אשיב אל לבי, אין זאת אלא תורה, והוא שאמר דוד 'לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעיני'".

12

תבנתנו הקדושה היא שנותנת לנו תקוה בימים הקשים ביותר, היא הנוסכת בנו עוז ותעצומות בזמנים של הסתר פנים, בימים של תורבן ואבדון. היא שעמדה לנו מאז ועד עתה, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, ובזכות התורה הקב"ה מצילנו מידם.

בימי החורבן, כאשר בית המקדש היה לבמות יער וההיכל עולה באש מבקש רבן יוחנן בן זכאי מאספסיינוס קיסר "תן לי יבנה וחכמיה", כי ברוח קדשו רואה הוא שעל אף שבחרבן הבית תתבטל המלכות מישראל, הנשיאות תאבד, הכהונה הגדולה לא תהיה עוד, תפסק עבודת הכהנים והלויים והעיר ירושלים משובש כל הארץ תשב אבלה וחפוית ראש, כל זמן ש"יבנה וחכמיה" ישכנו כבוד בישראל הן הם אשר ינווטו את העם וינהיגוהו בעוז תורתם וקדושת חכמתם. הן הם הערובה הבטוחה לקיום כלל ישראל בגלות.

יבנה וחכמיה היא בית המקדש של הגלות, עליה אמרו חז"ל (מגילה כ"ט ע"א) "ואהיה לכם למקדש מעט בכל מקום אשר תבואו שמה, אלה בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל". יבנה וחכמיה היא מקום השראת השכינה, ובחרבן הבית נטלה השכינה את מקל נדודיה וגלתה לה מבית המקדש ליבנה, ומשם לבתי כנסיות ובתי מדרשות, כי אין לנו שיור רק התורה הזאת. והוא שאמרו חכמים (ברכות ח' ע"א) "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה".

וכן לאורך כל הדורות לא מצאנו חיזוק ונוחם לצרותינו אלא בתורה ותלמודה. כאשר הצרות תכפו זו את זו, כאשר הצער, היגון והפחד השתרגו ועלו ואיימו להכריע אותנו, רצנו לבית המדרש למקדש מעט ובתורה הקדושה מצאנו עוגן ומפלט ותעצומות נפש.

פוק חזה מנפלאות הזוה"ק במעשה דרבי אליעזר ורבי עקיבא.

הנה איתא בסנהדרין (ס"ח ע"א)

"כשחלה רבי אליעזר נכנסו ר' עקיבא וחבריו לבקרו... אמר להם למה באתם א"ל ללמוד תורה באנו א"ל ועד עכשיו למה לא באתם א"ל לא היה לנו פנאי אמר להן תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן אמר לו ר' עקיבא שלי מהו אמר לו שלך קשה משלהן".

ותמהים אנו לדעת איך הגיב רבי עקיבא בן יוסף לבשורת האיוב שניבא רבי אליעזר על מותו ועל מות חבריו הקדושים, אך הגמ' סתמה ולא פירשה.

אך מה שסתמו בתלמוד הבבלי פירשו בזה"ק (זוה"ק וירא דף צ"ח ע"ב) "תנו רבנן כשחלה רבי אליעזר הגדול ההוא יומא ערב שבת הוה... עאלו חכמי דרא למבקר ליה. אוליט להו (קילל אותם) על דלא אתו לשמשא ליה (על שלא באו לשמשו כל אותה תקופה) דתנינן גדולה שמושה יותר מלמודה. עקיבא עקיבא למה לא אתיתא לשמשא לי (למה לא באת לשמשני) אמר לו רבי לא הוה לי פנאי.

ארתח (כעס) אמר אתמהה עלך אי תמות מיתת עצמך. לטייה דיהא קשה מכולהון מיתתיה (קיללו שמתתו תהיה קשה משל כולם). בכי רבי עקיבא ואמר ליה רבי אוליף לי אורייתא".

"אוליף לי אורייתא" מבקש רבי עקיבא. רבי למדני תורה זועק הוא בסערת נפש והמייית לב, כי הם חיינו ואורך ימינו, רק בדברי תורה מתנחמים אנו ומתחזקים נגד נחשולי הזמן ועוצם מדת הדין.

תניא אר"ג פעם אחת הייתי מודך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצמער על תלמיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי ר' של ספינה נודמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי מכאן אמרו חכמים אם יבואו רשעים על אדם יענעו לו ראשו אמרתי באותה שעה כמה גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף מותרה

7

13
כחמס
ק"כ